

Юлія Радченко

ІДЕЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У СПАДЩИНІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ПРОСВІТИТЕЛІВ (СЕРЕДИНА ХVІІІ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

В данній статті розглядаються проблеми професійної підготовки вчителя у науково-педагогічній думці Англії та Франції. Досліджено розвиток ідей англійських та французьких просвітителів щодо підготовки педагогічних кадрів середини ХVІІІ – першої половини ХІХ століття. Встановлено їхній вплив на зміст та специфіку підготовки вітчизняного вчителя.

Ключові слова: професійна підготовка, просвітителі, зарубіжна педагогіка.

Важливим стратегічним завданням реформування змісту освіти, визначених програмою «Освіта. Україна ХХІ століття», є оптимальне поєднання класичної спадщини минулого та сучасних досягнень наукової думки, її зв'язок з вітчизняною історією, культурою та педагогічним досвідом. На всіх етапах розвитку суспільства вивчення зарубіжних надбань було необхідним для більш швидкого та прогресивного розвитку вітчизняної науки. Зарубіжні наукові дослідження містять цінні філософські, педагогічні та психологічні думки щодо професійної підготовки вчителя.

В кінці ХVІІІ століття в Україні сформувалася система освіти, що в основному відповідала російській. Ідеї європейського Відродження та Просвітництва користувалися особливою увагою російської імператриці Катерини ІІ, яка однією із найперших правителів імперії мала європейську освіту. Для реалізації своїх освітніх проектів вона прагнула використовувати досягнення західноєвропейської науково-педагогічної думки. Аналізуючи шкільні проекти і реформи епохи правління Катерини Великої спостерігається помітний вплив англійської та французької науково-педагогічної думки у 60-ті роки ХVІІІ століття [1, 221].

В сучасних дослідженнях учених приділяється значна увага проблемам підготовки педагогічних кадрів (О. Голотюк, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, Л. Курило, О. Лаврінченко, А. Максименко, Н. Махія, О. Сипченко, А. Турчин, Т. Харченко, Л. Хомич та інші). Проте, розвиток ідей англійської та французької науково-педагогічної думки середини ХVІІІ – першої половини ХІХ століття і їхній вплив на зміст та специфіку підготовки вітчизняного вчителя детально не досліджувався. Вважаємо, що вивчення ідей англійських та французьких просвітителів щодо професійної підготовки вчителів визначеного історичного періоду є акту-

альним у дослідженні питання їхнього впливу на зміст та специфіку підготовки вітчизняних педагогічних кадрів у ХІХ столітті.

Завдання статті: здійснити аналіз розвитку ідей англійської та французької науково-педагогічної думки (середина ХVІІІ – перша половина ХІХ століття) і встановити їхній вплив на зміст та специфіку професійної підготовки вчителів ХІХ століття.

У ХVІІ–ХVІІІ ст. за підтримки Товариства розповсюдження християнського знання в Англії спостерігався швидкий ріст кількості середніх спеціалізованих закладів (коледжів), які готували вчителів початкових шкіл та учителів шкіл для дівчаток. Для педагогів середніх шкіл достатньо було мати університетський диплом в одній із галузей знань [2, 16–17].

Яскравим англійським представником науково-педагогічної думки щодо підготовки майбутніх вчителів був відомий філософ, психолог і педагог Д. Локк (1632–1704 рр.). Вчений вважав, що кваліфікований учитель має не лише володіти широкими і ґрунтовними знаннями з різних наук, а й мати сформовані психологічні та моральні якості [3, 177]. Відповідно, Д. Локк висував достатньо високі вимоги до особистості майбутнього вчителя:

- демонструвати приклад моральності;
- бути товаришем дитині та щиро її любити;
- бути зразковим, адже прикладом вчителя можна навіювати дітям моральні норми, «виправляти дурні схильності і прививати гарні звички»;
- бути неупередженим та безпристрасним – «безрезультативно зі сторони вихователя говорити про приборкування пристрастей та примх, якщо він сам дає волю будь-якій власній пристрасті: намагання виправити недолік у вихованця такому наставнику не вдасться»;
- гарно знати дитячу психологію та вміти вивчати психічні особливості своїх учнів: «Той, хто бере на себе піклування про виховання дітей, повинен вивчити їхню природу і здібності; спостерігати, який природний об'єм їхнього розуму, дізнаватися, чого їм не вистачає і чи здатні вони засвоїти це старанно і вправно»;
- вміти добирати та використовувати методи навчання, орієнтовані на розвиток інтересів, природних нахилів і позитивних емоцій дітей, їх активність [3, 105–177].

Висуваючи такі жорсткі вимоги до вчителя, для справжнього вихователя – за Д. Локком – одного досвіду вченості недостатньо. Він повинен також добре знати суспільство, звичаї, естетику, культуру, бути гарно вихованим, тонким психологом, мудрим, старанним, поміркованим, передбачливим, добродішним і ніжним.

У другій половині ХVІІІ століття, в умовах поширення мануфактури і фабричного виробництва, зросла нагальна потреба дати освіту дітям робітників, кількість яких була на той час уже великою. А це, в свою чергу, потребувало наявності високоосвічених учителів [4].

Для вирішення завдання підготовки вчителів вченими-педагогами

Е. Беллем (1753–1832 рр.) і Д. Ланкастером (1778–1838 рр.) у кінці XVIII століття була запропонована система взаємного навчання в так званих моніторіальних школах. Ця белл-ланкастерська система на початку XIX століття здобула швидкого та широкого розповсюдження не лише у Великобританії, а й у ряді інших країн. Про зацікавленість організації шкіл за такою системою підготовки вчителів-моніторів у Російській імперії свідчать нотатки англійця, випускника Ланкастерського і Беллевського навчального закладу, Я. Герда «Про відкриття першого училища взаємного навчання в Росії» (1858 р.), засновником якого він став на прохання графа Н. Румянцева [5, 327–342].

Вчені Е. Белл і Д. Ланкастер вважали, що у класі із кількості 200–600 учнів, досвідчений вчитель може навчати лише деяку їх кількість: старших і найбільш обдарованих учнів-наставників (моніторів) для організації навчальної роботи в групах. Майбутні наставники вивчали шкільні дисципліни, отримували певну педагогічну підготовку: спостерігали ведення занять вчителем і згодом, отримавши відповідну інструкцію, проводили заняття з рештою учнів. В моніторіальних школах вчили читати релігійні книги, письмо, рахунок [6, 75]. Закінчивши навчання, для отримання свідоцтва, яке дозволяло б працювати у початковій школі, учні-наставники мали успішно скласти екзамен [5, 329]. Проте, ґрунтовних знань такі вчителі не мали.

У середині XVIII століття у Франції сформувався потужний культурно-освітній рух – Просвітництво. Представники цієї епохи ставили за мету перебудову суспільства «шляхом пропаганди знань, виховання нової людини, яка втілить у життя ідеї свободи, рівності, переможе невігластво, антигуманні прояви середньовічної моралі, абсолютизм і безправ'я» [7, 60]. Провідні французькі вчені-енциклопедисти Д. Дідро та К. Гельвецій обґрунтовували необхідність держави займатися розвитком освіти населення і підготовкою педагогічних кадрів.

Яскравою постаттю серед філософів-просвітителів був Д. Дідро (1713–1784 рр.), який виклав свої думки щодо підготовки вчителів у «Плані університету або школи публічного викладання наук для Російського уряду» (1775 р.) на замовлення Катерини II. Д. Дідро радив імператриці при підготовці педагогічних кадрів керуватися наступними принципами :

1. Не наймати іноземних гувернерів, які не розуміють мову дітей, а «готувати вчителів із людей російських».
2. «У число майбутніх вчителів не слід взагалі допускати духовних осіб, бо вони завжди конкурують зі світською владою».
3. «Вчителі мають розуміти все, про що учні розмовляють між собою», тобто добре володіти мовою.
4. «Давати вчителям лише таку освіту, яка потрібна для викладання у школі».

5. «Грунтовне знайомство з предметом, який буде викладати майбутній вчитель».

6. «Викладання чи розподіл обов'язків і занять є не довільною справою, і тривалість його не обмежується одним днем» – прослідковується чітке планування предметів і викладу матеріалу, продуктивне (розумне) використання часу [8, 366–367].

Розмірковуючи над підготовкою вчителів, особливу увагу Д. Дідро звертає на формування наступних рис, якими повинна володіти людина, що присвятила себе педагогічній діяльності:

1. «Викладання свого предмета чесно, добросовісно, із чутливою душею і любов'ю до дітей».

2. «Вчитель має бути гарної вдачі і мати хоча б трішки терпіння».

3. «Замість того, щоб підкреслювати перевагу своїх знань, розумніше вдавати вчителю, що він і сам навчається, працюючи з учнями; саме так легше ознайомити учнів з мистецтвом пояснення» [8, 366–367].

Виходячи із сенсуалістичних підходів, К. Гельвецій (1715–1771 рр.), поширюючи власне вчення про мораль, розвивав педагогічні ідеї, які виклав у творах «Про розум» (1758 р.) та «Про людину, її розумові здібності і її виховання» (1772 р.). У своїх міркуваннях вчений звертає особливу увагу майбутніх вчителів на таке:

1) «...знання грецької культури, фізичні тілесні вправи, які користувалися неабиякою повагою у Греції та навіть були частиною медицини»;

2) «...успіх залежить частково від умілого розподілу часу: вчитель має вміти вдало використати час не лише на занятті, а й розумно розподілити його на вивчення різних дисциплін, знання яких «викликало б пристрасть», тобто формувало інтереси і спрямовувало їх на суспільне благо»;

3) предмети, якими має оволодіти майбутній вчитель: рідна мова, фізика, історія, математика, мораль, поезія та інші дисципліни, що будуть відноситися до його діяльності [9].

Бурхливий розвиток суспільних відносин у кінці XVIII століття викликав потребу в наданні освіти більш широким верствам населення. Тож, у період Великої французької буржуазно-демократичної революції уряди поклали особливу надію на педагогічні кадри. В 1793 році було прийнято декрет Бук'є про організацію громадського навчання. У четвертій статті цього законодавчого акту йшлося про те, що «особи, які мають здібності до навчання і відчують покликання навчати, будуть називатися вчителями і їм надається право викладати» [10, 401]. Французький політик Ж. Лаканаль (1762–1845 рр.) у чинному проекті наголосив на необхідності підготовки таких вчителів у нових педагогічних закладах під назвою Вищі Нормальні Школи (École normale) і запропонував виробити наступні вміння у майбутнього педагога:

1. Оволодіння мистецтвом прививати норми моральної поведінки.

2. Вміння застосовувати методику навчання читання, письма, математики, історії та французької мови.

3. Вміння формувати потребу у знаннях пропедевтики математики і практичної геометрії [10, 402–403].

Організацію навчального процесу у французьких Нормальних Школах, взаєностосунки учнів та викладачів на початку ХІХ століття, професійні риси педагогів-практиків вивчав інспектор Катеринославської класичної гімназії П. Козловський. У його статті «Шкільне життя по згадках колишніх учнів», зокрема Ж. Сімона (1814–1896), міністра освіти Франції, виокремлюються наступні вимоги щодо професійних рис викладачів, які були взірцевими для учнів Школи і слугували настановою для майбутніх майстрів педагогічної справи:

- викладачі повинні мати надзвичайний смак і гострий розум;
- мати природний нахил до своєї справи;
- говорити чітко, повільно, правильно, без передиху, без зміни тону;
- оцінювати слушно і суворо;
- навіть будучи професором двічі, в глибині душі відчувати себе учнем;
- пізнавати своїх учнів краще, ніж учні самі себе;
- займатися самоосвітою – вивчати римську поезію та історію;
- незважаючи на всю скрутність свого життя, зберігати свободу розуму і совісті – ця риса вважалася основою християнського виховання, формулу якої віднайти вченим було практично не можливо, а з рішенням цієї справи нерозривно пов'язували першочергові життєві практичні питання держави і суспільства;

- вихователь має передбачати, яка його роль буде у вихованні грубих по природі жартівників, меланхолічних дітей, що потребують до себе сердечного ставлення і дбайливого виховання;

- розсудливий вихователь спочатку спостерігає вільне виявлення товариських стосунків у дитячому колі, а вже потім може дозволити собі, у міру потреби, втрутитися і впорядкувати ці стосунки [11, 5–19].

Отже, на розвиток вітчизняної освітньої галузі і підготовку вчительських кадрів, зокрема, відчутний вплив здійснювало англійське та французьке просвітництво, яке стало звичайним продовженням гуманізму. Суттєву роль у формуванні науково-педагогічної думки щодо змісту та специфіки підготовки вчителя в Україні у середині ХVІІІ – першій половині ХІХ століття відігравали праці відомих вчених: Дж. Локка, Д. Дідро, К. Гельвеція, Ж. Лаканалья, Ж. Сімона та інших. Їхня творча і науково-педагогічна спадщина стала джерелом розробки наукових засад професійної підготовки вітчизняного вчителя.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні розвитку ідей професійної підготовки педагогічних кадрів німецькими науковцями середини ХVІІІ – першої половини ХІХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джури́нский А. Н. История педагогики : [учеб. пособие для студ. пед-вузов] / Александр Наумович Джури́нский. – М. : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
2. Кищенко Ю. В. Формирование профессионального мастерства учителя в системе педагогического образования Англии и Уэльса: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Кищенко Юлия Владимировна. – К., 2000. – 223 с.
3. Локк Дж. Педагогические сочинения / Джон Локк [перев. с англ. Ю. М. Давидсона]. – М. : Государственное учебно-педагогическое изд-во НАРКОМПРОСА РСФСР, 1939. – 310 [4] с.
4. Історія педагогіки: курс лекцій: навчальний посібник. – К., 2004. – 171 с. // Режим доступу до посібн.: <http://www.info-library.com.ua/books-book-69.html>.
5. Герд Я. И. Записки об открытии первого училища взаимного обучения в России // Журнал для воспитания. – 1858. – № 12. – С. 327–342.
6. Телешов С. В. Ланкастерская школа в России // Педагогика. – № 10. – 2005. – С. 73–77.
7. Сбруєва А. А., Расіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картках, діаграмах: навчальний посібник. – Суми: Сум ДПУ, 2000. – 208 с.
8. Дидро Д. Собрание сочинений. Произведения относящиеся к России / Перевод, примечания и введ. очерки П. И. Люблинского. Том X. – М.: ОГИЗ Гос. издательство худ. Литературы. – 1947. – 567 с.
9. Гельвеций К. А. Сочинения в двух томах / Сост., общ ред. Х. Н. Момджяна. Том 1. – М.: Мысль, 1973. – 648 с.
10. Compayre G. The History of Pedagogy / Gabriel Compayre [transl. W. H. Payne]. London : Swan Sonnenschein and Co., Lin., Paternoster Square – 1903. – 598 с. – Режим доступу до посібн.: <http://www.ebooksread.com/authors-eng/gabriel-compayr/history-of-pedagogy-ala/page-33-history-of-pedagogy-ala.shtml>.
11. Козловський П. Шкільне життя по згадках колишніх учнів. – Катеринослав, б.м. / б.р. – ДІМ – Арх-6669 / ПК 20594. – 26 арк.